

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лавренюк Ю. Ф. Пріоритетні напрями антикорупційної політики України / Ю. Ф. Лавренюк // *Державне управління*. – 2014. – № 1. – С. 35–37.
2. Марчук М. П. Основні напрями державної політики щодо протидії корупції в Україні // *«Young Scientist»*. – *Юридичні науки*. – № 3 (30). – March, 2016. – С. 470–473.
3. Невмержицький Є. В. *Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія* / Є. В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
4. Печенкін І. *Антикорупційна реформа в Україні: місце і роль органів прокуратури як координатора протидії злочинності та корупції* / І. Печенкін // *Віче*. – 2015. – № 4. – С. 24–27.
5. Суббот А. І. *Шляхи покращення правового забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах* / А. І. Суббот, В. М. Костенко // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. – 2014. – № 1. – С. 115–120.
6. Чемерис І. В. *Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління* / І. В. Чемерис // *Стратегічні пріоритети*. – 2015. – № 3 (12). – С. 110–118.

УДК 347.6

Парашук Л. Г.

*викладач кафедри цивільного права і процесу
Тернопільський національний економічний університет*

Бенедикт В. В.

*учень 10 класу Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 11,
учень-член Тернопільського обласного комунального відділення МАН України*

ВІДНОСИНИ КОНКУБІНАТУ ЯК ОДНА ІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї

В Україні з кожним роком збільшується кількість осіб, які обирають конкубінат як самостійну форму організації сімейних відносин. Свобода, яку «обіцяє» даний вид відносин, мінімум відповідальності, відсутність фінансових та часових витрат на реєстрацію шлюбу та організацію весілля, зведення нанівець громадського осуду зазначених відносин та законодавче забезпечення майнових прав учасників конкубінату є серйозними аргументами на користь фактичних шлюбних відносин. Ще однією вагомою причиною такого співжиття чоловіка та жінки стала зростаюча кількість розлучень, яка, за даними Держкомстату, за останні роки дорівнює практично половині від кількості зареєстрованих шлюбів (до прикладу, по Тернопільській області на майже шість тисяч укладених шлюбів припадає три тисячі розлучень) [1, 68].

Відносини конкубінату відомі ще з прадавніх часів. Так, у літописі руському («Повість минулих літ») розкривається один із звичаїв утворення сім'ї: «А деревляни жили подобно до звірів, і весіль у них не було, а умикали вони дівчат коло води» [2]. За часів Київської Русі з прийняттям християнства,

набуттям шлюбом особливого значення як Таїнства, в яке добровільно вступали чоловік і жінка, даючи обітницю бути вірними один одному, заборонаю християнською релігією фактичних шлюбних відносин, конкубінат посідав значне місце. Руське звичаєве право також допускало конкубінат та просто нешлюбні відносини і, незважаючи на боротьбу церкви із цим, такі явища були широко поширені у XI-XIII ст.ст. Великого поширення на Русі також набув конкубінат господарів («господ») з їхніми рабнями [3, 38].

Існування конкубінату не було припинено і у наступні століття, зокрема з часу приєднання українських земель до Російської та Австрійської імперій, хоча збірниками імперського законодавства було передбачено необхідність реєстрації шлюбу. Фактичні шлюбні відносини не були рідкістю також у період існування Радянського Союзу. Їх законодавча заборона або дозвіл стали результатом боротьби між комуністичною владою та церквою. Так, Кодексом законів про акти цивільного стану, шлюбне, сімейне та опікунське право РСФРР від 1918р., попри загальну суспільну тенденцію відмови від шлюбу, було закріплено інститут шлюбних відносин як спосіб боротьби з церковним шлюбом. Кодексом законів про шлюб, сім'ю та опіку РСФРР від 1926р. реєстрація шлюбу встановлювалася лише з метою полегшити захист особистих та майнових прав та інтересів подружжя та дітей (ст. 1), особам, що фактично перебували в шлюбних відносинах, не зареєстрованих в установленому порядку, надавалося право «у всілякий» час оформити свої відносини шляхом реєстрації, з вказівкою строку фактичного сумісного життя (ст. 3). Кодексом законів про сім'ю, опіку, шлюб і про акти громадянського стану УСРР, попри визнання лише зареєстрованого шлюбу, надавалося право особам, що перебували в близьких взаєминах без їхньої реєстрації, право зареєструвати свої близькі відносини як шлюб [4].

Пройшовши тривалий шлях розвитку, сьогодні конкубінат є офіційно визнаним на законодавчому рівні як одна із форм співжиття чоловіка і жінки. СК України не містить поняття конкубінату. Однак зі змісту ч. 2 ст. 21 СК України, якою встановлено, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя [5], можна окреслити його характерні ознаки. По-перше, це сімейний союз, тому йому притаманні ознаки сім'ї, зокрема: спільне проживання, спільний побут, взаємні права та обов'язки. По-друге, це різностатевий союз – у відносинах конкубінату можуть перебувати лише особи протилежної статі. По-третє – ознакою конкубінату є відсутність офіційної реєстрації шлюбу між чоловіком і жінкою, які проживають однією сім'єю. Ще одну ознаку містить ч. 1 ст. 74 СК України – відсутність перебування чоловіка і жінки, які проживають однією сім'єю, у будь-якому іншому шлюбі. П. 20 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. № 11 – «при застосуванні ст. 74 СК України, що регулює поділ майна осіб, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, судам необхідно враховувати, що правило зазначеної норми поширюється на випадки, коли чоловік та жінка не перебувають у будь-якому іншому шлюбі і між ними склалися усталені відносини, що притаманні подружжю» – встановлено важливу ознаку фактичних шлюбних відносин, а саме намір встановити стійкі відносини, притаманні шлюбу [6].

Фактичні шлюбні відносини мають певні правові наслідки. Згідно ч. 1. ст. 74 СК України «якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними». Ч. 2 ст. 74 СК України передбачено, що «на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу» [5].

Не зважаючи на певну законодавчу «захищеність» прав учасників відносин конкубінату відсутність державної реєстрації шлюбу нерідко призводить до порушення їх прав та законних інтересів. Зокрема факт спільного проживання однією сім'єю, належність майнових прав одному із учасників може не визнаватись чоловіком або жінкою, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, один із учасників може розпоряджатися майном, що набуто під час конкубінату і належить їм на праві спільної сумісної власності, без згоди іншого учасника та ін.

Однією із складнощів судових спорів про визнання факту перебування осіб у відносинах конкубінату, є визначення тривалості спільного проживання, початкового та кінцевого моменту спільного перебування чоловіка і жінки у фактичних шлюбних відносинах. З одного боку, слід погодитись із думкою Т. Кириченко, що специфіка фактичних шлюбних відносин визначається їх, так би мовити, якістю – відносини одних пар, які перебувають у фактичному шлюбі коротким строк, можуть носити стійкий характер, а довготривалі відносини, навпаки, можуть не мати стійкого усталеного характеру [7]. Однак для суду при вирішенні майнового спору значення матиме саме факт спільного проживання однією сім'єю з урахуванням усіх ознак, притаманних конкубінату.

У випадку смерті чоловіка або жінки, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, слід керуватись правилом ст. 1264 ЦК України, а саме: «у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини» [8]. Таким чином, на відміну від осіб, які перебувають у шлюбі між собою і мають право на спадкування за законом у першу чергу, особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах мають право на спадкування у четверту чергу і лише у випадку, якщо буде встановлено факт їх проживання однією сім'єю не менше п'яти років. Так, Приморським районним судом м. Одеси у справі № 522/13759ц від 27.01.2015р. про встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання майна спільною сумісною власністю, визначення частки у спільній сумісній власності та визнання права власності в порядку спадкування за законом в результаті дослідження обставин справи було встановлено факт сумісного проживання осіб однією сім'єю; факт, що частки у майні, спільно набутому за час проживання однією сім'єю є рівними. Суд визнав за позивачем право власності на частку автомобіля, придбаного за час спільного проживання, однак відмовив у вимозі припинити право спільної власності на частку майна та визнання за позивачем права власності на цю частку майна, оскільки воно було набуто спадкодавцем після смерті його матері в порядку спадкування, а отже визнано судом особистою приватною власністю спадкодавця і у зв'язку з цим успадковано донькою померлого, яка, на відміну від позивача, який

належить до четвертої черги спадкування за законом, відноситься до першої черги спадкоємців і прийняла спадщину [9].

Однак слід звернути увагу на ч. 2 ст. 1259 ЦК України, яка визначає, що «фізична особа, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, може за рішенням суду одержати право на спадкування разом із спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, за умови, що вона протягом тривалого часу опікувалася, матеріально забезпечувала, надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані» [8]. Черговість спадкування за законом також може бути змінено спадкоємцями згідно з договором про зміну черговості спадкування.

Серед наслідків перебування у відносинах конкубінату є виникнення права на утримання у випадку тривалого проживання однією сім'єю і за умови, що непрацездатність одного з членів сім'ї виникла під час спільного проживання (ст. 91 СК України). Цей вид відносин підпадає під дію ст. 76 СК України щодо права на утримання після розірвання шлюбу [5].

У випадку народження дитини у осіб, які перебувають у відносинах конкубінату, існує необхідність встановлення факту батьківства. Так, згідно ст. 125 СК України, якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від матері визначається на підставі документа закладу охорони здоров'я про народження нею дитини. Якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, походження дитини від батька може визначатися за заявою матері та батька дитини або за рішенням суду [5]. Таким чином, існує два способи визначення походження дитини від осіб, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, – добровільний та судовий.

Досить поширеною також є така непроста ситуація, коли майно, придбане жінкою і чоловіком, які перебувають в конкубінаті за спільні кошти, оформлюється на когось одного з них. Якщо при зареєстрованому шлюбі це не має юридичного значення, то за умов конкубінату має, і досить велике. Так, майно, оформлене на одного з учасників вільних відносин, є виключно його майном. Друга сторона права на таке майно не має, доки не доведе, що воно є спільним [10].

На відміну від майнових прав та обов'язків чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю без шлюбу, немайнові права СК України не врегульовано. Однак, оскільки більшість закріплених СК України немайнових прав осіб, що перебувають у шлюбних відносинах, є відображенням загальноконституційних та цивільних прав, цілком прийнятним є застосування їх до осіб, які перебувають у конкубінаті. О.В. Мельниченко висловлює позицію, що жінка та чоловік, що проживають однією сім'єю, не можуть набувати особистих немайнових прав подружжя, закріплених СК України, тобто мати повноправний статус подружжя, а лише можуть володіти майновими правами подружжя. Ми ж підтримуємо думку Р. Стефанчука про те, що більшість немайнових прав подружжя, закріплених у СК України, не встановлюють жодної галузевої особливості, яка б могла дати їм хоча б якесь сімейно-правове нашарування. До таких прав науковець відносить право чоловіка та дружини на фізичний та духовний розвиток, на особисту свободу тощо. Також особливу увагу він звертає на право на материнство та батьківство, які за своїм змістом є загальними, тобто такими, що властиві всім фізичним особам, незалежно від того, перебувають вони в державно зареєстрованому шлюбі чи ні [11, 109-110].

Отже, відносини конкубінату, виникнувши у давнину і пройшовши тривалий шлях свого розвитку, незважаючи на переваги шлюбних відносин, все ж таки зуміли зайняти належне їм місце у процесі розвитку сім'ї. Закріплення СК України норм, які регулюють відносини осіб, які є учасниками конкубінату, є свідченням динаміки розвитку сімейного законодавства, визнання та усвідомлення державою їх перспективності та впливу на подальший розвиток сімейних правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Населення України за 2016 рік. Демографічний щорічник [Електронний ресурс]. – Київ. – 2017. – 134с. – Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua>

2. Літопис руський [Електронний ресурс] / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua>

3. Дякович М.М. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин [Текст] / М.М. Дякович, С.В. Сенік // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 2 (126). – С. 37-43.

4. Войнаровська О. Розвиток правового регулювання відносин осіб, які перебували у «фактичному шлюбі» в СРСР у першій половині ХХ ст. / О. Войнаровська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravnik.info>

5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. – № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>

7. Кириченко Т.С. Поняття «конкубінат»: проблемні питання, підстави виникнення / Т.С. Кириченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnik.info>

8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

9. Рішення у справі № 522/13759ц від 27.01.2015р. Приморського районного суду м. Одеси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/>

10. Петренко П.Д. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин / П.Д. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua>